

*Joan Fuster, la Institució Alfons el Magnànim, la
‘Revista Valenciana de Filologia’, la IVEI i el projecte
d’una ‘Història literària del País Valencià’*

[Joan Fuster, the Institució Alfons el Magnànim,
the *Revista Valenciana de Filologia*, the IVEI
and the project of a *Literary History of the Valencian Country*]

ANTONI FURIÓ

Universitat de València

ORCID: 0000-0003-3828-5649

RESUM: L'article explora la relació de Joan Fuster amb la Institució Alfons el Magnànim i la seua successora, la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, al llarg de més de quaranta anys, a partir fonamentalment de la correspondència de l'escriptor. Aquesta relació tingué dos moments forts, els anys cinquanta, quan Fuster va publicar diversos estudis en la *Revista Valenciana de Filologia*; i els anys vuitanta i principis dels noranta, quan l'antiga institució es transformà en la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. L'article inclou el projecte d'una *Història literària del País Valencià*, que Fuster proposà a la Institució Alfons el Magnànim, però que, tot i haver estat aprovat, finalment no es duria a terme.

PARAULES CLAU: Joan Fuster; Institució Alfons el Magnànim; Revista Valenciana de Filologia; Institució Valenciana d'Estudis i Investigació; Biblioteca d'Autors Valencians; història literària

ABSTRACT: The article explores Joan Fuster's relationship with the Alfons el Magnànim Institution and its successor, the Valencian Institution of Studies and Research, over more than forty years, mainly based on the writer's correspondence. This relationship had two strong moments, in the fifties, when Fuster published several studies in the *Revista Valenciana de Filologia*; and in the eighties and early nineties, when the old institution was transformed into the Valencian Institution of Studies and Research. The article includes the project of a *Literary History of the Valencian Country*, which Fuster proposed to the Alfons el Magnànim Institution, but which, despite having been approved, was not finally carried out.

KEYWORDS: Joan Fuster, Alfons el Magnànim Institution; Revista Valenciana de Filologia; Valencian Institution of Studies and Research; Biblioteca d'Autors Valencians; literary history

Recepció: 13/04/2022. Acceptació: 05/05/2022. Publicació: 27/07/2022

Joan Fuster mantingué una llarga i intensa relació amb la Institució Alfons el Magnànim, concentrada particularment en dues etapes: els anys cinquanta, quan va publicar diversos estudis sobre els clàssics valencians a la *Revista Valenciana de Filologia*, i els anys vuitanta, quan l'antic organisme creat el 1948 per la Diputació Provincial de València es va transformar en la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI), un ambiciós projecte cultural de la tot just constituïda Generalitat Valenciana amb el qual es pretenia transcendir l'àmbit provincial i estendre la seua actuació al conjunt del País Valencià. Cada una de les dues etapes està marcada, al seu torn, per l'amistat i l'estreta col·laboració amb tres noms propis: Arturo Zabala, primer director de la Institució Alfons el Magnànim i també de la *Revista Valenciana de Filologia*, i Josep Picó i Màrius Garcia Bonafé, director i cap de publicacions, respectivament, de la IVEI, amb els quals Fuster va teixir una gran complicitat, tant en la publicació de determinades obres com, més en general, en la definició del perfil intel·lectual i de la línia editorial de la institució. Aquesta fecunda relació apareix àmpliament testimoniada per vora un centenar i mig de cartes de la correspondència de l'escriptor, intercanviades amb diversos interlocutors a més dels tres ja citats, que en concentren, però, la majoria, i constitueixen la base sobre la qual he redactat la meua contribució a aquest número de la *RVF* dedicat al centenari del naixement de Joan Fuster.

Com és ben sabut, la Institució Alfons el Magnànim va ser un dels molts centres d'estudis de caràcter cultural i científic i d'àmbit local-provincial que es van crear durant la segona meitat dels anys quaranta, a iniciativa del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. En el cas valencià, la proposta va ser presentada pel ponent de cultura de la Diputació, l'historiador de l'art Felipe María Garín Ortiz de Taranco, i aprovada l'abril de 1947, però la redacció dels estatuts —calcats sobre el model de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, creat cinc anys abans— i el reglament en retardarien la constitució fins al 6 de desembre de 1948, data en què la nova institució, amb seu al Palau de la Generalitat, ocupat aleshores per la Diputació Provincial, quedà inaugurada oficialment. Vicent Gavarda creu, segurament amb raó, que la seua creació, en ple franquisme i

al servei d'aquest, podria haver estat concebuda com una mena d'alternativa al Centre de Cultura Valenciana, fundat el 1915. En tot cas, en el patronat de la Institució Alfons el Magnànim, dirigit pel president de la Diputació de València, aleshores Adolfo Rincón de Arellano, futur alcalde de la ciutat, hi havia també el rector de la Universitat de València i els presidents del Centre de Cultura Valenciana i de Lo Rat Penat, i des del primer moment hi col·laboraren personalitats de la cultura i la vida acadèmica valencianes.¹

Justament la primera relació de Joan Fuster amb la Institució Alfons el Magnànim, ni que fos merament passiva, va ser la celebració d'un «curset de conferències sobre llengua valenciana» que hi impartí Manuel Sanchis Guarner. L'informà del projecte Miquel Adlert, que el presentà com un èxit del grup Torre, que capitanejava Xavier Casp, en una carta datada l'11 de desembre de 1948 —Fuster acabava de fer 26 anys— en la qual també l'instava a sotmetre's a la *Gramàtica valenciana* de Sanchis Guarner que Torre publicaria el 1950.

Sanchis Guarner ja ha arribat a València i ja hem tingut algunes conversacions amb ell; ha dut la seua *Gramàtica valenciana*, que Editorial Torre va a intentar editar, i dic això d'intentar pels senyors del llapiç roig, perquè la qüestió diners la tenim resolta amb un mecenatge; supose que davant la Gramàtica de Sanchis Guarner, s'esvairan tots els teus escrúpols a usar les formes valencianes, i supose així mateix que la teua signatura figurarà entre les que anem a replegar, de conformitat amb dita gramàtica. A la “Institución Alfonso el Magnánimo” han oferit a Sanchis que done un curset de conferències sobre llengua valenciana aquests dies, i ha pensat i a nosaltres ens ha semblat bé, que la conferència que ja donà a “Torre” i les que tenia que donar, constituïren aquest curset, ja que així aquestes matèries tan interessants tindrien una gran difusió, doncs després la “Institución” editarà les conferències. Així serà una manera de propagar certes idees sobre la nostra llengua i al mateix temps podrà ésser una

---

1 Vicent Gabarda Cebellán (1997) *Institución Alfonso el Magnánimo. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. 1947-1997*, València, Edicions Alfons el Magnànim-IVEI.

propaganda per a la gramàtica a publicar. A “Torre” segurament donarà una altra sobre un altre tema.

(Carta de Miquel Adlert a Joan Fuster, 11 de novembre de 1948).

Poc després, el 20 de gener de 1950, era el mateix Fuster qui feia una lectura poètica a la Institució Alfons el Magnànim, en el marc de les anomenades lectures Murta, que era també el nom d’una col·lecció literària que dirigien el pare Joan Baptista Bertran i Arturo Zabala, director de la institució i també de l’Instituto de Literatura y Estudios Filológicos. La relació de Fuster amb el Magnànim s’intensificà als anys següents, en particular amb el seu director, l’esmentat Arturo Zabala, que el gener de 1953 proposava a l’escriptor la publicació en la *Revista Valenciana de Filología*, dirigida també per ell, d’un «Vocabulario del arroz» que, segons li havia dit Sanchis Guarner, Fuster havia elaborat. En realitat, aquest estudi no l’havia fet Fuster sinó dos bons amics seus, Fermí Cortés i Lluís Granell, i va ser publicat en el volum 2 de la *RVF* amb el títol de «Vocabulari valencià del conreu, molinatge i conreu de l’arròs». Cap al final d’aquell mateix any, 1953, Fuster va rebre un nou oferiment de Zabala: donar una conferència sobre qualsevol aspecte d’Azorín, en un cicle de conferències d’homenatge que se celebraria a l’Ateneu Mercantil i que comptaria amb la participació de «varios conferenciantes indígenas e importados». En la carta, Arturo Zabala recorda a Fuster que encara no havia rebut l’*Antología del surrealismo*, que aquest havia publicat, conjuntament amb José Albi, l’any anterior, cosa que testimonia la relació intel·lectual entre tots dos, més enllà de l’estrictament editorial. L’any següent, 1954, apareixeria el llibre de Fuster *Escrit per al silenci*, dins la citada col·lecció «Murta», il·lustrat amb un gravat de Joaquim Michavila. Sembla que no li’n donaren molts exemplars, i Fuster n’hagué de comprar més per tal de complir amb tots els compromisos. Del 24 de febrer d’aquest mateix any data una factura per deu exemplars addicionals, que Fuster va adquirir a preu d’autor, és a dir amb un descompte del 35 %, per un import total de 78 pessetes. No van ser suficients, i quatre mesos més tard, el 30 de juny, Fuster sol·licitava a Zabala quinze exemplars més, amb el descompte corresponent. I encara en dema-

naria —i pagaria, a preu d'autor— deu còpies més el 10 de novembre, que l'escriptor va satisfer el 16 de desembre.

La correspondència entre Fuster i Zabala es va centrar, els anys següents, en els articles que l'escriptor va publicar en la *RVF*, especialment en el primer, un llarg estudi sobre els sermons de sant Vicent Ferrer. Ja a principis de 1956, Zabala comunicava a Fuster que la Institució Alfons el Magnànim havia adquirit un exemplar de la *Quaresma de sant Vicent Ferrer*, publicada el 1927 per la Institució Patxot el 1927, a cura del canonge Josep Sanchis Sivera, i que el posava a la seua disposició per al «codiciado artículo» que estava preparant per a la *RVF*. Per tant, tot i que el volum IV, on aparegué finalment l'article, porta data de 1954, en realitat, com mostra la correspondència entre l'autor i el director, no es va publicar fins al 1957.

Querido Juan: / Tardó pero llegó. Cuando ya creo que tienes la *Quaresma* en ejemplar de Duran y Tortajada, me llega la que pedimos a Almela y Vives para ser adquirida por el Instituto. Si te parece, cuando vengas a Valencia pasa por mi despacho para recogerla. Ánimo y a ver si me entregas pronto el “codiciado” artículo.

(Carta d'AZ a JF, 16 de febrer de 1956)

Una carta a Vicenç Riera Llorca, datada quasi tres mesos després, confirma que el número de la revista havia d'haver aparegut un any abans, el 1955, i que el retard es va deure al mateix Fuster («Ara estic ocupat amb unes coses urgents —un estudi per a la *Revista Valenciana de Filología*, que devia haver-se publicat ja l'any passat—»). Carta de JF a VRLL, 5 maig de 1956). Per juliol del 1956, però, Fuster havia acabat el text sobre sant Vicent Ferrer i, també, un altre sobre sor Isabel de Villena. En una carta a Ernest Martínez Ferrando, l'escriptor s'excusa d'haver deixat passar tant de temps sense escriure-li, ja que ha estat completament dedicat a «treballs altament estupiditzants».

Ni ganes tenia, en els moments d'oci, d'escriure a ningú, ni de parlar ni de res. Ara ja me n'he alliberat, i em sent lleuger i optimista. / Imagineu-vos el que és haver d'escriure un «rollo» vicentí de més de cent folis. I després,

escriure'n un altre, no molt més curt, sobre sor Isabel de Villena. Entre el frare i la monja i llurs obsessions morals i teològiques, m'havien fet un cap com un tabal. Tots els meus esforços per amenitzar-me una mica la tasca no han estat suficients per desemboïrar-me l'humor. / La llauna sobre sant Vicent, la publicarà Zabala aviat, segons diu ell. Ja us n'he parlat alguna vegada, crec. En rellegir-la, no em deixa molt satisfet, però tinc la seguretat que serà un dels estudis més minuciosos que s'hauran publicat sobre l'oratória vicentina. Dic «més minuciosos»: a falta de més mèrits, aquest no me'l podran negar. Ja el veuré. Sospite que us agradarà de llegir-lo. No he sabut callar-me algunes observacions marginals al tema (com l'orgull literari de sant Vicent, la de la seua convicció d'ésser sant, etc.), que no sé si li faran gràcia, a Zabala.

La cosa sobre sor Isabel era menys «científica». M'havia compromès a fer una conferència al «Murciélagó alevoso» per a la clausura dels cursos de llengua, i no sabia de què parlar-hi. Al final em vaig decidir per aquest tema: «J. Roig i sor Isabel de Villena: dos escriptors davant un mateix tema: les dones». També crec que us n'havia parlat. Es tractava de formular, sense cap pretensió, la tesi que el *Vita Christi* és una rèplica velada a l'*Espill*. Com que la meua intervenció en aquell acte era una mica forçada —no m'agradava de *predicar* en el «Rat»—, em vaig venjar dels organitzadors i de l'auditori d'una manera molt polida. En l'exposició de la part de Jaume Roig, vaig procurar que els exemples de l'*Espill* a citar fossen divertidament obscens. Això no costava gaire, però hi vaig posar una cura especial. Quan havia explicat al públic les raons per les quals les dones pateixen d'una particular picor en el sexe, seguint els versos del nostre poeta, un parell de capellans que assistien a l'acte van abandonar el local. Crec que fins i tot les regines de tots els Jocs Florals, que adornaven els murs de la sala havien adoptat actituds ofeses...

(Carta de JF a EMF, 5 de juliol de 1956)

Amb tot, la publicació del número de la *Revista Valenciana de Filologia* no va ser ràpida. Si Fuster havia acabat el seu estudi el juliol de 1956, la composició i maquetació de la revista degué ocupar tota la segona meitat de l'any. A principis de 1957, com ell mateix comunica a Zabala, encara estava corregint les primeres proves.

Recibí el san Vicente, que tengo corregido. Solo me falta completar alguna nota de pie de página. Probablemente te lo devolveré el martes próximo. Confío que podré ver unas segundas pruebas, ¿no? Releyéndolo, me asombro de haber sido capaz de escribir un rollo tan plúmbeo: ¿habrá alguien capaz, a su vez, de leerlo? La duda me atenaza (tango).
(Carta de JF a AZ, 26 de gener de 1957)

La següent carta, també de Fuster, tres dies després, se centra gairebé exclusivament en la correcció de les proves de l'article sobre sant Vicent, amb tot un seguit d'observacions que a l'escriptor li hauria agradat fer-li directament a Zabala.

Querido Arturo: / Por si no me es posible localizarte hoy, te adjunto esta nota con algunas aclaraciones sobre las pruebas de mi artículo, que me hubiera gustado más hacerte de palabra. / Helas aquí. / a) Los numeritos del texto, que remiten a las notas de pie de página son, con frecuencia, de tamaño distinto dentro de una misma cifra. Como era una lata rectificarlos todos (y como ignoro si existe un signo especial para llamar la atención sobre ello), he preferido no indicar nada en las pruebas, y limitarme a señalártelo a ti, para que hagas al imprentero (o impresor, como quieras) la observación general oportuna. / b) Otra cosa de los dichos numeritos. He seguido la costumbre de Casacuberta, de ponerlos siempre a continuación del signo de puntuación: por ejemplo, casa,¹ paper² Casimiro³—³No sé si tu sistema es distinto (es decir: casa¹, paper² Casimiro³—). Si es distinto, lo siento: tendrás que tachar las correcciones que he hecho según el criterio de don José María. / c) Hasta la pág. 55, la mayoría de los textos intercalados en letra pequeña están fuera de su lugar correspondiente. En lápiz rojo he indicado los lugares en que deben ir. / d) También se les han escapado a los imprenteros (o impresores, si gustas) una cierta cantidad de letras (tes y ces, principalmente) de tipo distinto del usado en el texto. La mayoría quedan corregidas, si no todas. / e) En la parte de notas a pie de página he intercalado, en papel aparte y a máquina, una nueva nota, procedente, o emanada (qué bonito) del profesor Sanchis Guarner a propósito del habla de un moro. / f) Las remisiones, en notas a pie de página, a los diversos lugares del mismo artículo, las he dejado en blanco. Supongo que las otras pruebas tendrán

ya la numeración correspondiente, y se podrán llenar esos vacíos. / g) En la nota 127 se hace referencia a un tomo de la «Historial Gral. de las Lit. Hispánicas», pero falta poner entre paréntesis el lugar y el año de la edición. Tu mismo podrías hacerlo, puesto que tendrás el libro a mano. / h) La nota 4 sigue en blanco. Pensaba llenarla en tu mismo despacho, con una referencia al catálogo del museo de S. Pío V, que vosotros mismos habéis publicado. La nota debería decir, más o menos: «Es tracta del retaule anomenat 'del mestre del Grif': veg. XXX, Catálogo, etc. (Valencia, tal), ¿?¿». Sustituye las XXX por el nombre del genio que redactó el catálogo, el etc. por el título exacto, el tal por el año de edición y los ¿?¿ por el número de la página o de la pieza. Me parece que se trata, realmente, del retablo del maestro del Grifo (y supongo que el Grifo es un animal, y no una «aixeta»). Bueno. También hubiera querido ver si en los «Archivos de Arte Valenciano», o como se llame esa revistota tan buena, se publicó un artículo de iconografía vicentina, donde se aluda a escenas como la del retablo citado: es decir, de san Vicente predicando y unos tíos tomando notas. Creo que el sr. Saralegui, don Leandro (me lo dijo Aguilera Cerni) opinaba que los escritores del retablo del Grifo no son propiamente los reportadores de los sermonarios, sino unos judíos o unos moros de mala leche que tomaban apuntes para refutar a nuestro excelso y nunca bien ponderado patrono, en sus polémicas teológicas. ¿Podrías ver si hay algo de eso? / i) De vez en cuando uso el signo # para indicar separación de letras. No sé si ése es el que corresponde en la tabla convencional de garabatos que usáis para corregir pruebas. / Bueno. No se me ocurre nada más por ahora. / Ah! Y a ver si vas pensando en la remuneración que corresponde a mis ímprobos trabajos (ímprobos y probos) en el truco este de san Vicente. Procura ser «magnánimo» y benéfico en el cálculo. Estoy sin una perra y, ya sabes, las subsistencias están subiendo la mar. Por mi parte, estoy convenciendo a don Adolfo Cámara para que a los jurados esos del premio Valencia se nos den dietas: no digo dietas a la hora de comer la noche de su concesión (cena que tiene fama de opípara: ya veremos; seré un crítico gastronómico impecable), sino dietas monetarias por el laborioso trabajo de leer muchas tonterías en verso o en prosa, calificarlas, decidirse por alguien y arrostrar las iras de los no ganadores.

(Carta de JF a AZ, 29 de gener de 1957)

Dos mesos més tard, Fuster corregia segones proves de l'estudi sobre sant Vicent Ferrer, tot advertint que la impremta havia introduït noves errates i que caldria corregir terceres proves.

Querido Arturo: Recibí las nuevas pruebas de mi San Vicente, y las tengo ya en avanzado estado de corrección. Veo que todavía se les han escapado erratitas, y que han añadido alguna nueva. Por otra parte, ni las notas figuran en su lugar, a pie de página, ni las páginas están numeradas (por lo que las referencias a distintos lugares del trabajo no las puedo hacer), ni figura la nota sobre el cuadro del maestro del Grifo que te dejé manuscrita en tu despacho. Supongo, por tanto, que habré de repasar el mamotreto por tercera vez. No me molesta, desde luego; lo importante es que salga bien. Procuraré devolverte las galeradas la semana que viene.
(Carta de JF a AZ, 29 de març de 1957)

La següent carta, dos anys i mig més tard, es refereix ja al segon article, sobre Jaume Roig i sor Isabel de Villena, que es va publicar en el volum V (1955-58) de la revista, tot i que en realitat, com deixa clar la correspondència, el volum no va veure la llum fins a 1960.

Por este mismo correo te mando las últimas pruebas de tu artículo sobre «Jaume Roig y sor Isabel de Villena». También urge que las despaches enseguida pues el número de la RVF está terminándose de imprimir. Hay cerca de 200 págs. impresas.
(Carta d'AZ a JF, 19 de desembre de 1959)

I, finalment, una carta de finals de 1960 permet discernir que el tercer article de Joan Fuster publicat a la *Revista Valenciana de Filología*, «Ausiàs March, el ben enamorat», aparegut al volum VI, núm. 1 (1959-62), de la revista, degué tenir el seu origen en una conferència impartida per l'escriptor, probablement a la festa literària de Cantonigròs, celebrada el 16 d'agost de 1959, que aquell any estava dedicada als escriptors valencians, amb motiu del V centenari de la mort d'Ausiàs Marc, i la conferència de Joan Fuster portava

per títol «El poeta Ausiàs March cinc-cents anys després». Fuster va corregir proves d'aquest article l'estiu de 1963 i, per tant, com era habitual, el volum de la *RVF* degué aparèixer bastant més tard de la data impresa al volum, en aquest cas, 1959-62.

Els tres estudis publicats a la *Revista Valenciana de Filologia* serien reunits en el primer volum de les *Obres Completes* de Joan Fuster, publicat per Edicions 62 el 1968. Aquesta circumstància i la dedicatòria que li'n va fer l'escriptor motivaren que, per primera i única vegada en la correspondència entre tots dos, Arturo Zabala li escrigués en català per a mostrar-li el seu agraïment i la seua admiració.

Benvolgut amic Joan: / Ja que'm fas responsable de la meitat d'aquest primer llibre de les teues obres completes —que Déu vullga que tarden molt en esser completament completes—, jo te'n fas a tu responsable també —responsabilitat molt més gran—, d'aquesta primera —i probablement singular—, resposta meua en un —digam— vernacle mostruós particular. Si la celebritat —impossible i no desitjada— me fera pudent, tindries un document acreditatiu de la misèria del personatge qu'escriu. / Total, resumint —que ja és hora—, que t'agraixc molt el llibre i més encara l'obsequi amb tan carinyosa dedicatòria. La major part de lo publicat lo coneixia, com saps. Lo conegut i lo desconegut ha comensat a esser llegit. A vegades m'irrites, però això és bo, perquè és com una sangria dels vells metges contra l'indiferència o els «cliches» que tots se fem de les coses, i ajuda a pensar, a pensar, encara que no sempre per a coincidir.
(Carta d'AZ a JF, 18 abril de 1968)

La vinculació de Fuster amb la Institució Alfons el Magnànim s'estengué també al jurat del premi València, del qual formà part durant uns anys en la segona meitat dels cinquanta, i, en el cas concret d'Arturo Zabala, també al premi Ausiàs March de poesia, del jurat del qual eren membres ambdós. Testimoni igualment de la proximitat entre tots dos són la mostra de condol que Zabala trameté a Fuster amb motiu de la mort de la mare d'aquest el 1965 i l'enviament d'un exemplar del llibre *La mujer, misterio entrañable*, que

la dona de Zabala, Consuelo Rodríguez Fornos, publicà a l'editorial Marfil aquell mateix any.

Tot i que Fuster continuà mantenint un cert contacte personal amb Zabala —l'última carta de la correspondència entre tots dos, del 1971, tracta sobre les dades biogràfiques de l'historiador Salvador Carreres Zacarés, possiblement per a la Gran Enciclopèdia Catalana—, la relació institucional amb el Magnànim només es reprendrà a partir de 1980, després que les primeres eleccions democràtiques als ajuntaments, celebrades l'any anterior, haguessen donat la majoria a les esquerres en la constitució de la Diputació Provincial. El nou president, Manuel Girona Rubio, nomenà Josep Picó i López, professor de sociologia a la Universitat de València, com a nou director de la Institució Alfons el Magnànim, i aquest es posava de seguida en contacte amb Joan Fuster per tal de «parlar el més aviat possible a fi de que els teus projectes entren ja en el pressupost d'enguany que està a punt d'aprovar-se» (Carta de JP a JF, 30 de març de 1980). La relació entre tots dos venia ja de lluny i es remuntava, si més no, al començament dels anys setanta, quan Picó estava fent la tesi doctoral sobre l'empresariat valencià sota la direcció d'Amando de Miguel, aleshores catedràtic de sociologia a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de València. Pico demanà a Fuster que fes el pròleg al llibre que en resultaria, *Empresario e industrialización: el caso valenciano*, publicat a Madrid per l'editorial Tecnos el 1976, però finalment el va fer Amando de Miguel. A finals de l'any anterior, 1975, Picó informava Fuster que estava fent un estudi sobre la burgesia valenciana entre 1850 i 1975, un tema central en les preocupacions de Fuster sobre el País Valencià i la seua debilitat nacional. Però des de 1980, i arran del nomenament de Picó com a director del Magnànim, la relació entre tots dos cobrà una nova dimensió, tant per la implicació de Fuster en la definició de la línia editorial de la institució i en la programació de les seues activitats de recerca, especialment en l'àmbit de la llengua i la literatura, com pels estudis que ell mateix projectava fer. En particular, un projecte d'història literària del País Valencià, que va enviar a Picó el 20 d'abril d'aquell mateix any i que es reproduïx en apèndix al final d'aquesta contribució.

En la carta, Fuster exposa les línies mestres de la seua proposta, entre les quals destaquen el punt de partida —la conquesta del segle XIII, cosa que deixa

fora la literatura en àrab—; la diversitat de literatures —l·latina, catalana, castellana i fins i tot italiana— que han coexistit al País Valencià; el sentit estrictament geogràfic de l'expressió «literatura valenciana» —i, encara, les dificultats que comportaria la seua aplicació—; la necessitat de no barrejar les diverses literatures —cosa que seria un error, en part històric i, sobretot, metodològic—, sinó, més aviat, d'explicar-les històricament, des d'una perspectiva alhora social —de dialèctica de classes— i politicoinstitucional —la Inquisició, la impremta—; la progressiva depauperació intel·lectual del país, per una «fuga de cervells», ja des del segle XVII i que s'accentua fins avui; les fatalitats històriques de la societat valenciana —amb una aristocràcia decadent i amb una burgesia que no és ben bé una «burgesia». En un segon apartat, Fuster esbossa les dificultats de nomenclatura creades per la divisió provincial, que restringeix el terme de «valencians» als nascuts a la província de València, alhora que els nascuts a les comarques del sud són anomenats «alicantinos» o «levantinos»; la importància que ha tingut des del principi, des de l'endemà mateix de la conquesta, per al país i les seues literatures, la «immigració intel·lectual», és a dir, l'arribada d'escriptors nascuts fora del territori valencià; les repercussions lingüístiques de les tres guerres civils que ha patit el País Valencià, cada una de les quals s'ha tancat amb la derrota del «poble» i, amb ella, la de l'idioma del poble, el 1522, el 1707 i el 1939; l'increment de la castellanització en cada una de les tres postguerres, perquè «la ideologia dominant és la ideologia de la classe dominant», inclosa la llengua; la degradació de la literatura en valencià... Finalment, en un tercer epígraf es concreta l'objectiu de la proposta: fonamentalment, un esquema, una aproximació a la nostra «història cultural» i, amb ella, a la nostra història com a poble, en un nivell encara molt embrionari, tenint en compte l'escassetat d'estudis sobre el tema. En tot cas, conclou Fuster, la seua proposta es limita a «encetar el tema, i a continuar-lo, en la mesura que les meues investigacions puguen completar-lo. Sempre serà, però, una invitació a més estudis, encara que només siga per refutar-me».

Era tot un programa de recerca que Joan Fuster s'autoimposava sobre un tema que l'havia interessat des del principi «la història social de la llengua catalana», concretat en aquest cas en la història literària al País Valencià, i que la nova direcció del *Magnànim* va acollir amb entusiasme. El 15 de juliol de

1980, Picó l'informava que tant el projecte —adscribit a efectes formals a l'Institut de Filologia i Literatura, que continuava dirigint Arturo Zabala— com el pressupost —300.000 pessetes— havien estat aprovats. La col·laboració de l'escriptor amb el Magnànim, però, anava més enllà d'aquest projecte personal i s'estenia a tots els àmbits, en particular, el de les publicacions, que tenia com a responsable un antic amic de Fuster, el ja citat Màrius Garcia Bonafé, amb qui havia estat en contacte des dels primers anys seixanta. En la seua resposta a Picó, un mes després, l'escriptor no sols expressa el seu agraïment per la concessió del projecte, en el qual diu que ja s'ha posat a treballar, sinó que reitera la seua disposició per a «racionalitzar» la col·lecció literària d'autors valencians.

El dia que Màrius i tu vàreu venir a casa, no sé si vaig deixar ben clar que podeu disposar de mi per «racionalitzar» la col·lecció literària d'autors valencians. És una bona idea, la de la col·lecció; però caldria programar-la bé, tant en l'aspecte literari com en l'econòmic. Les llistes que em vàreu deixar són massa «improvisades». ¿Per què no en tornem a parlar, en una sessió «monogràfica»?

(Carta de JF a JP, 26 d'agost de 1980)

La carta té una postdata que no em resistesc a reproduir, perquè té a veure amb la celebració de la I Assemblea d'Història de la Ribera, en la idea i l'organització de la qual es va implicar activament Joan Fuster, com testimonien aquesta i altres cartes en les quals exposava el projecte i sol·licitava suport, tant «moral» com econòmic.

PS.- A l'octubre, a Sueca, tenim projectada una I Assemblea d'Estudis sobre la Ribera. No sé si te'n vaig parlar. Potser algú ja ha anat a visitar-te, i a demanar-te alguna cosa. Si no ho han fet, ja ho faran. No es tracta tant de demanar a la Institució un ajut econòmic com d'aconseguir de vosaltres el suport «moral»: un patrocini, ni que només siga simbòlic. Si pot ser més que simbòlic, millor. Però el propòsit és estimular els estudis comarcals, i procurar que, en el futur, al costat de l'Assemblea de la Ribera, n'isquen unes altres a les altres comarques del país. L'important és que

els ajuntaments afectats hi col·laboren. Des de la Diputació —a través de la Institució o no— podrien fer alguna cosa positiva. — Vale.
(Carta de JF a JP, 26 d'agost de 1980)

El tema de l'Assemblea d'Història de la Ribera continuà present en les reunions que tots tres, Fuster, Picó i Garcia Bonafé mantingueren l'estiu i principis de la tardor a Sueca, en les quals s'abordaren també altres temes relacionats amb el Magnànim, especialment la que acabaria sent la Biblioteca d'Autors Valencians, dirigida des de l'inici pel mateix Fuster. El 8 d'octubre, Màrius Garcia Bonafé informava a Fuster que havien anat al Magnànim els organitzadors de la I Assemblea d'Història de la Ribera i que, encara que tots dos, Picó i ell, havien confirmat la seua assistència a la inauguració, que se celebraria a Sueca l'11 d'octubre, finalment no podrien acudir-hi. Tot i així, mantenien el compromís de publicar-ne les actes.

De totes maneres, voldríem que ens feres el favor de donar l'escrit d'adhesió de la Institució a algun dels organitzadors, per tal que s'hi puga llegir públicament.

Pel que fa a la publicació de ponències i comunicacions de l'Assemblea, no hi ha cap problema, encara que em sembla que els set-cents fulls que els organitzadors calculen que abastaria el volum potser fóra una mica massa. Potser convindria fer-hi una tria de comunicacions i ponències. De totes maneres, ja en parlarem més endavant.

(Carta de MGB a JF, 8 d'octubre de 1980)

Fuster en quedà gratament sorprès dels resultats de l'Assemblea, inclòs el concert de música vocal i orgue que la clausurà. Tant que el mateix dia 12, poc després d'haver finalitzat la trobada d'historiadors, tractà de contagiar l'entusiasme a Garcia Bonafé i d'assegurar-ne la publicació de les actes, que aquest ja havia confirmat.

Benvolgut Màrius: / L'Assemblea d'Història de la Ribera ha funcionat bé. Fins i tot ens han obsequiat amb un concert de música vocal i d'orgue

com no podríem ni imaginar. Bé. El material de l'Assemblea, que encara no he llegit amb calma, és abundant. Si la IAM manté l'oferta de l'edició, un dia o altre n'hauríem de parlar.
(Carta de JF a MGB, 8 d'octubre de 1980)

La correspondència de Joan Fuster deixa ben clara la implicació de l'escriptor en la celebració de la primera edició de l'Assemblea d'Història de la Ribera, que en aquell moment ningú no sabia que tindria una llarga posteritat que arriba fins avui i que congregaria centenars d'investigadors i milers d'assistents en els seus més de quaranta anys d'existència. La trobada de la Ribera va nàixer a iniciativa de Fuster, materialitzada per un grup dinàmic de cronistes municipals —Fermí Cortés, de Sueca; Francesc Giner Perepérez, de Cullera; Eduard Sarrió, d'Albalat de la Ribera, entre altres— i de joves historiadors de formació universitària, i prenia com a model el de l'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, que venia celebrant-se a Catalunya des de 1950. Però a diferència d'aquesta, que es reunia anualment en diferents poblacions del Principat, la de la Ribera ho va fer —també amb caràcter anual, al principi— en diferents localitats de la mateixa comarca (a Sueca el 1980, a Algemesí el 1981 a Carcaixent el 1983, a l'Alcúdia el 1986, a Almussafes el 1988, i així, fins a vint edicions, l'última de les quals se celebrarà a Polinyà el 2023). Com havien acordat Fuster i els responsables del Magnànim, les actes de la primera Assemblea van ser publicades per la institució l'any següent, el 1981, amb el títol d'*Economia agrària i història local*, amb la qual s'obria una nova col·lecció, la «Politècnica», en la qual apareixerien de seguida, el 1982, com a números 2 i 3, *València, la construcció d'una ciutat*, de M. Jesús Teixidor, i *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'edat mitjana*, d'Antoni Furió. Val a dir que en els quaranta-dos anys transcorreguts des d'aleshores s'han celebrat 19 assemblees, l'última, el 2021, a Alberic, i que, com he dit, ja està en marxa la 20, que tindrà lloc a Polinyà de Xúquer el 2023. Avui, les Assemblees d'Història de la Ribera, amb una periodicitat biennal, són una trobada científica perfectament consolidada, gràcies al suport de la Universitat de València —i, de nou, de la Institució Alfons el Magnànim,

que en publica les actes, junt amb les Publicacions de la Universitat de València— de les mancomunitats de la Ribera Alta i la Ribera Baixa i dels ajuntaments de la comarca, i, naturalment, a la participació addicta de successives generacions d'historiadors.

Fuster —ho deixa ben clara la correspondència entre tots tres— tenia una estreta relació amb Picó i Garcia Bonafé, que anava més enllà de l'Institut de Literatura i Estudis Filològics i de la Biblioteca d'Autors Valencians, que dirigia l'escriptor, per a estendre's a altres instituts i col·leccions de la Institució Alfons el Magnànim, en les quals actuava com a assessor, aconsellant la publicació de llibres que entenia que podien ser valuosos per a la història i la cultura valencianes, com ara *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, de l'argentí Tulio Halperin Donghi, que inaugurarà el 1981 la col·lecció «Estudis Universitaris». En la ja citada carta del 8 d'octubre, Màrius Garcia Bonafé feia referència a aquest llibre i a d'altres que es trobaven encara en preparació, inclòs un del mateix Fuster sobre sor Isabel de Villena.

El llibre d'Halperin Donghi sobre els moriscos és ja a les meues mans, i avui o demà entrarà en impremta. Respecte als clàssics valencians, tenim ja l'antologia de prosa periodística de C. Salvador feta per Vicent Simbor, i un volum que està prou avançat de Cristòfor Aguado sobre teatre sacre valencià, que inclou el Misteri d'Elx i els del Corpus, entre altres. I el teu sobre Isabel de Villena, com va?

(Carta de MGB a JF, 8 d'octubre de 1980)

Quatre dies més tard, però, Fuster farà una contraproposta sobre aquest últim punt, que involucrava Josep Palàcios:

Comentant-ho amb Palàcios, vam arribar a la conclusió que, abans de sor Isabel de Villena, convindria un Roís de Corella per a la vostra col·lecció d'autors valencians. Podria ser una selecció de narracions en prosa. Ja estan «normalitzades», i es poden portar a la impremta de seguida. Palàcios podria fer-ne el pròleg. Contacta amb ell. En un parell de setmanes podríeu tenir el material a punt.

Jo encara continue fent fitxes [Al·lusió probablement al projecte d'història literària]

(Carta de JF a MGB, 8 d'octubre de 1980)

Malauradament, Palàcios no faria mai el pròleg, tot i que Fuster, de qui havia partit l'encàrrec, encara hi confiava. En contrapartida, altres prologuistes anaven lliurant el seu paper, que, en el cas del de Josep Piera sobre Martínez Ferrando, era exactament «com cal». La carta de Fuster al·ludeix també a la tertúlia a la llibreria Dàvila, en el passatge de la Sang, on l'escriptor acudia tots els dilluns.

Benvolgut Picó: / Gràcies per la teua carta. He estimat Palàcios perquè s'afanye a preparar-vos el Corella. Josep Piera m'ha passat el pròleg al Martínez Ferrando, i és un paper exactament «com cal». Dilluns, si no hi ha cap contratemps, vindré a València, però no em serà possible sopar amb vosaltres. Si acudiu a Dàvila, ens podrem «separar» de la tertúlia i comentar les coses que vulgueu: entre les 8 i les 9 ho podrem fer. / Abraçades.

(Carta de JF a JP, 15 de novembre de 1980)

Josep Pico i Màrius Garcia Bonafé van fer un gran treball a la Institució Alfons el Magnànim, primer, i a la IVEI (Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, després, durant els més de quinze anys que hi estigueren al capdavant, de 1980 a 1995. Hi ajudà, en primer lloc, la bona relació que mantingueren amb l'anterior administració, en particular amb Arturo Zabala, el director, que continuà col·laborant amb el Magnànim i conservà durant un temps la direcció de l'Institut de Literatura i Estudis Filològics, càrrec en el qual el succeiria Joan Fuster el 1981. En segon lloc, l'àmplia autonomia de què gaudien tots dos, en relació tant a la Diputació de València com al seu propi partit, el PSPV-PSOE, liderat aleshores per Joan Lerma. Com molts altres quadres del partit i de bona part dels consellers dels successius governs de Lerma, Pico i Garcia Bonafé eren professors de la Facultat de Ciències Econòmiques i, en el cas del segon, que havia estat un dels fundadors del partit el 1974, va ser membre de l'executiva soci-

alista durant un temps. Pels seus orígens polítics —Màrius Garcia Bonafé venia del PCE, on havia militat als anys seixanta, i dels GARS (Grups d'Acció i Reflexió Socialista)—, ambdós se situaven dins el corrent nacionalista del partit, en el qual es trobava també Alfons Cucó, un altre professor universitari, en aquest cas de la Facultat de Filosofia i Lletres, i valencianista històric, que, com deixa veure la correspondència, participava també alguna vegada en les reunions de Picó i Garcia Bonafé amb Fuster. I després, hi havia, sobretot, els dots que tots dos demostraren a l'hora de dirigir la institució, saber elegir els col·laboradors i formar un catàleg sòlid i prestigiós, que va servir de referència per a altres projectes editorials posteriors, no sols perquè venia a omplir moltes llacunes —en particular, sobre la història i la cultura dels valencians—, sinó també per la seua aposta decidida per l'alta cultura, amb la traducció d'obres significatives i de biografies intel·lectuals d'escriptors i pensadors de la tradició cultural europea.

Anaven gestant-se així noves col·leccions, com «Descobrim el País Valencià», «Estudis Universitaris», «Biblioteca d'Autors Valencians», els primers títols de les quals sorgeixen de les reunions de Picó i Garcia Bonafé amb Fuster, així com projectes singulars, com ara la reproducció facsímil de les parts corresponents al País Valencià del *Diccionario* de Madoz («Ja està en marxa la reproducció fotogràfica i podrà eixir per a desembre») o el catàleg de la premsa valenciana, a càrrec de Ricard Blasco. En la mateixa carta en què Josep Picó informa Fuster de les novetats en preparació, datada el 19 de juny de 1981, el director del Magnànim també esmenta com a possibilitats la traducció de la *Géographie de l'Espagne Morisque* d'Henri Lapeyre («que quasi en la seua meitat, com saps, està dedicat al País Valencià»), el llibre de Merimé sobre la història del teatre, la Geografia de Carreras Candi, «i potser fóra convenient fer una traducció dels principals viatgers que hagen tocat el País i els testimoniatges dels quals siga interessant. Tampoc no descartem la idea de poder arribar a Burns i traduir els seus llibres. En fi, qualsevol idea que tingues, ja ens la comunicars».

De les converses amb Fuster sorgien sobretot temes, aspectes a estudiar i aprofundir, i encara que no sempre es materialitzassen en recerques concretes, Màrius Garcia Bonafé n'eixia carregat d'idees i àvid de nous suggeriments i «illuminacions».

La conversa sobre el feixisme valencià fou molt interessant, crec que tinc algú que podrà treballar sobre el tema. Però el que em preocupa és que l'assumpte sortís per pura casualitat, i fos degut als vaivens de la conversació, i hauria estat una llàstima que no s'hagués plantejat. Alguna solució caldria donar-li a açò, d'alguna manera caldria «institucionalitzar» aqueixes converses. / Ja comprenc que tens molta feina i que deus estar més que fart de les nombroses visites que reps, però encara que fos una volta cada mes, o cada dos mesos, hauríem de seure davant un bon sopar i fixar una xerrada «monotèmica» (de la qual serien exclosos els dormidors); moros, il·lustrats o feixistes donen molt de si, i ai!, encara falten moltes tesis per escriure. Ja em diràs alguna cosa sobre el tema.
(Carta de MGB a JF, 6 d'agost de 1980)

I a Fuster no calia que l'incitassen massa perquè desplegàs la seua capacitat de seducció intel·lectual i renovàs constantment la seua cartera de propostes i suggeriments.

Realment, el dia que Picó i tu vàreu venir a Sueca, vàrem parlar de massa coses i, alhora, de massa poques coses. Però això sol passar sempre. Entre els projectes que algun dia podria «considerar» la Institució, ¿no hi podria entrar, per exemple, una mena d'«Índice histórico» com el que feia Vicens Vives, però no exclusivament històric, sinó allò que se'n diu «interdisciplinari»? I reduït al País Valencià, és clar. He observat que a tots se'ns escapen «coses», publicades ací i allà, però que almenys és interessant de saber que existeixen. Reconec que això no seria gens fàcil de muntar: caldria la cooperació de gent molt diversa i sacrificada, i molt probablement la col·laboració Universitat-Institució. Ara: el resultat seria ben útil...
D'altra banda, si tu, i qui t'acompanye, voleu venir a casa, a sopar o a dinar, i a parlar d'història, o a parlar simplement —a «raonar», s'entén—, podeu fer-ho quan vulgueu i amb l'assiduitat que vulgueu. No teniu més que advertir-me'n amb una certa antelació. A mi m'agradaria molt. I m'ajudaria, entre altres coses, a desemboïrar-me una mica de «política» i de «literatura» —locals, ai!— que són els temes dels meus visitants habituals... No ho digues a ningú, però ja en tinc els collons plens.
(Carta de JF a MGB, 26 d'agost de 1980)

A les consideracions més generals sobre les recerques que es podrien dur a terme, s'afegeixen les observacions més concretes —veritables informes editorials que inclouen sovint propostes de correcció— sobre els volums en curs de publicació, ja es tracte de l'edició de *L'Espill* de Jaume Roig, a cura de Vicent Escrivà (carta a MGB del 27 d'abril de 1981); la *Crònica* de Beuter, a cura d'Enric Iborra (carta a MGB del 7 de gener de 1982); el *Dietari* de mossèn Porcar, a cura de Ferran Garcia (cartes a MGB del 8 de febrer i del 14 de setembre de 1982); o el *Vita Christi* de sor Isabel de Villena, a cura de Lluïsa Parra (cartes a MGB del 7 de gener i del 14 de setembre de 1982). Hi havia dos problemes, sobretot, que preocupaven particularment Fuster. L'un era la inclusió d'escriptors i obres en castellà en la Biblioteca d'Autors Valencians, que Màrius Garcia Bonafé havia insinuat en rebre la proposta, per part de Joan Oleza, de publicar tres peces de teatre del canonge Tàrrega, a cura de José Luis Canet («Encara que hem parlat de les dificultats de publicar obres castellanques en aquesta col·lecció, no pareix que hi haja cap sortida, perquè seria absurd començar una nova col·lecció per aquesta obra. Què et sembla?» (Carta de MGB del 6 d'octubre de 1981). L'altra era la necessitat de deixar consolidades les noves col·leccions, i en particular la BAV, davant l'eventualitat d'un canvi polític en unes futures eleccions. Era molt i molt valuós el que s'estava fent, per a deixar que tot se n'anàs en orris a la primera ocasió. Sobre la primera qüestió, Fuster és manté alhora comprensiu i ferm.

Quant a la inclusió o no d'obres en castellà en la BAV, tu ja en saps el meu criteri. Si em decante pel monolingüisme, no és per cap perjudici, sinó per raons pragmàtiques, que són les mateixes que fa anys vaig plantejar als Soler quan projectàvem els «Clàssics Albatros». Ara: vostra és la decisió última. Si us decidiu per la barreja, uns quants dels volums que t'havia programat ja no hi tindran sentit perquè ho eren en funció d'un panorama global merament «vernacular» dins el qual podien figurar com a testimoni d'època, i, naturalment, de l'estat de la llengua literària (o no). Pel que fa al pròleg, m'esperava alguna cosa més dels deixebles d'Oleza, a tenor dels anuncis que feien en el número de la seua revista que van dedicar als comediògrafs valencians del XVI. I més encara, si l'edició del text vol ser

una «edició crítica», trenca el principi acordat per a la BAV. Comprenc perfectament que no vulgueu iniciar una altra col·lecció... Ara: un Tàrraga, com un Guillem de Castro, per exemple, ¿no podrien anar a parar als «Clásicos Castellanos» de l'Espasa-Calpe o als «Castalia» d'Amparo Soler? Hi taparien uns buits evidents, i tindrien el públic concret que es mereixen. Digues-li-ho a Oleza.

(Carta de JF a MGB, 14 d'octubre de 1981)

Sobre la segona, Fuster insisteix en la necessitat de consolidar la BAV i d'assegurar-ne una presència regular i substantiva a les llibreries.

Ja saps amb quin especial interès em mire la BAV, que podria ser la més fluida de les vostres col·leccions i, a la llarga, la més «popular». Però veig que les col·laboracions no deuen ser tan ràpides com caldria. Abans de la pròxima hecatombe electoral, la BAV hauria d'estar ben consolidada: precisament perquè, en una eventualitat adversa, seria la més precària. N'hauríem de tornar a parlar, un dia o altre. I aviat. No heu de perdre de vista que els llibres tenen, en botiga, dues oportunitats afectuoses: la «rentrée»-Nadal, d'una banda, i la fira/festa del Llibre en primavera. Traure cap a l'abril dos o tres volums de la BAV no estaria malament. Presentar-los en solitari com heu fet fins ara, a pesar dels anuncis, no acaba de tenir ganxo.

(Carta de JF a MGB, 7 de gener de 1982)

La resposta, intel·ligent, a tots dos problemes va ser nomenar Fuster director de la BAV, cosa que va fer Josep Picó a principis de 1982 («Després de la nostra conversa de l'altre dia et vull confirmar per escrit i formalment que tu eres el director de la Biblioteca d'Autors Valencians. Pensem que això s'hauria de reflectir posant-te com a Director en les pàgines interiors», carta de JP del 13 de gener de 1982).

La dedicació més intensa que Joan Fuster venia prestant a la col·lecció, fins al punt d'intervenir no sols en l'elecció de les obres que es volia publicar i dels curadors de cada volum, sinó també en els criteris d'edició i el contingut de les introduccions, deixant sempre, però, l'última paraula als autors, contras-

tava amb la desafecció amb què es mirava el seu propi projecte d'una història literària del País Valencià, que ell mateix havia proposat el 1980 a la Institució Alfons el Magnànim. Per una carta a Josep Massot i Muntaner, sabem que l'estiu de 1981 hi havia ja renunciat.

Probablement, sí: abandono la idea de fer una «història social de la llengua catalana» que tant m'·l·lusionava. Trobo que hi ha gent que hi treballa i que ho farà millor que jo. Era massa difícil intentar-ho des de Sueca, i alternant-ho amb collonades periodístiques. Potser amb les fitxes recollides m'animaré, Déu sap quan, a redactar algunes notes parcials. (Carta de JF a JMIM, 24 d'agost de 1981).

La «història literària del País Valencià» no era ben bé el mateix que la «història social de la llengua catalana», que era el gran projecte de recerca de Joan Fuster. Però l'escriptor era conscient que, en les condicions en què havia de treballar, a Sueca, sense accés directe a les fonts arxivístiques i bibliogràfiques, fins i tot les publicades, i havent d'escriure articles en la premsa *pro pane lucrando*, no era factible dur-lo a terme en la seua totalitat i amb plenes garanties, en un món acadèmic, d'altra banda, cada vegada més especialitzat. Continuarà publicant estudis d'història de la llengua i la literatura, però serien això: notes parcials. Encara faltaven alguns anys —«no molts, però»— perquè l'escriptor s'incorporàs a la Universitat de València, al Departament de Filologia Catalana, i pogués consagrar-se enterament als seus treballs. Al pessimisme que deixa entreveure la carta al pare Massot s'afegiria de seguida l'impacte que va tenir en l'escriptor l'atemptat que va patir poques setmanes després, la matinada de l'11 de setembre de 1981, tant en el pla material, amb la pèrdua i la desorganització de moltes de les fitxes de treball que havia anat reunint, com en l'emocional. Per això, quan mesos més tard, el març de 1982, Josep Picó li preguntava sobre l'estat en què es trobava el projecte i la necessitat de donar-ne compte a la Comissió Permanent de la institució, Fuster decidí fer oficial la seua renúncia.

En relació a l'altre estudi que portes entre mans sobre la literatura, vull assabentar-te que en la darrera Comissió Permanent de la Institució em

varen fer informar dels treballs pendents de l'any anterior. Quan es tractà el teu, vaig fer una referència general dient que tenies ja recollides quasi totes les fitxes i estaves en camí de redacció. De tota manera, la Comissió volia tenir alguna constància del treball i jo els vaig prometre notícia per escrit per a la propera reunió.

Les meues previsions són que aquesta propera reunió tindrà lloc abans de l'estiu, cap als mesos de juny o juliol. Si a tu et sembla, podem prendre dues solucions: a) si d'ara al juny preveus que tindràs un parell de centenars de fulls escrits sobre el tema, no hi ha problema perquè se'n pot traure una fotocòpia i això és suficient; però b) si creus que no podrà ser així, per dificultats intrínseques a l'estudi, aleshores, jo t'agrairia que en fesses un "status quaestionis" per tal de presentar-lo a la Comissió.

(Carta de JP a JF, 24 de març de 1982)

Fuster no sols sabia que no podria tenir dos-cents fulls escrits per a juny, sinó que no es veia amb cor de continuar el projecte, i així els ho fa saber en sengles cartes al president de la Diputació, Manuel Girona, i al director de la Institució Alfons el Magnànim, Josep Picó, en les quals, a més de disculpar-se pels inconvenients que puga causar la seua renúncia, proposa restituir els diners que li havien avançat.

Benvolgut Manolo: / T'he de demanar un parell de favors, i, si me'ls fas o no, la cosa no té importància. No voldria crear-te cap problema, i menys encara en les actuals circumstàncies... Es tracta d'aquell contracte —tot són contractes!— que vaig firmar amb la Institució Alfons el Magnànim, per fer un llibre determinat. No entre ara en les condicions estipulades. Picó acaba de comunicar-me que la Institució em reclama el paper. Una sèrie de factors accidentals (com les bombes) m'han desfet el meu ritme de treball, i no podré complir el compromís. M'agradaria de liquidar el problema. I la manera més natural seria rescindir el contracte: jo tornaré a la Institució els diners rebuts, i en pau. Crec que hi haurà una fórmula jurídica per a arreglar-ho. Ara mateix escriuré a Picó en el mateix sentit. Em sent culpable —involuntari— de no haver complit amb la meua obligació. Però el cas és que se m'han interferit més problemes personals,

i voldria liquidar aquest. ¿Series tan amable d'ocupar-te'n? No demane sinó que m'allibereu del compromís, a canvi de la devolució de la quantitat avançada. Perdona la molèstia que tot això et puga produir.
(Carta de JF a MG, 30 de març de 1982)²

La carta a Picó estava redactada en uns termes semblants:

Benvolgut Picó: / Gràcies per la teua carta. Comprenc perfectament el problema que —involuntàriament— he creat a la Institució, amb el retard de donar-vos l'original promès. Però les coses se m'han complicat, i no li veig una solució immediata. Ara acabe d'escriure-li a Girona en el mateix sentit. Crec que la solució més pràctica seria la de rescindir el contracte. O siga: jo retornaré al Magnànim les quantitats rebudes, i el Magnànim m'alliberarà del compromís pactat. Espere que no em demandareu per danys i perjuïns! Crec que és la manera més senzilla d'arreglar-ho, i ja trobareu la fórmula jurídica oportuna.
(Carta de JF a JP, 30 de març de 1982)

La rescissió del contracte no plantejava més problemes, però la restitució dels avançaments que Fuster havia anat percebent representava un colp ben dur a la seua economia, que la Institució Alfons el Magnànim va resoldre compensant a l'escriptor per la seua dedicació a la Biblioteca d'Autors Valencians, com a director de la col·lecció i com a supervisor de l'edició de cada un dels títols publicats, amb la mateixa quantitat que aquest havia de retornar per la renúncia al projecte que la institució li havia encarregat.

La Comissió Permanent de la Institució Alfons el Magnànim, en la seua sessió del 18 d'octubre de 1982 adoptà, entre altres, l'acord següent:

---

2 La resposta de Girona, que lamentava la cancel·lació del llibre, apuntava a trobar una solució satisfactòria per a tots: «Lamente molt lo que em dius del teu llibre per al Magnànim. Em feia molta il·lusió. M'ha dit Picó que parlarà amb tu i confie en què trobareu una solució satisfactòria. / Una forta abraçada del teu bon amic». Carta de MG a JF, 5 d'abril de 1982.

Abonar al Sr. Joan Fuster per les tasques que està realitzant dins la col·lecció «Biblioteca d'Autors Valencians» i que són: Dirigir i coordinar la col·lecció, revisar els originals i supervisar i revisar les transcripcions i que, fins ara, han suposat la preparació de les onze publicacions següents: 1) Jaume Roig, *Espill*. 2) Ernest Martínez Ferrando, *Narracions*. 3) Carles Salvador, *Poesia*. 4) Pere Antoni Beuter, *Crònica*. 5) *Taula de Lletres Valencianes*. Col·lecció de textos. 6) *Dietari de Mossèn Porcar*. Selecció i pròleg de Ferran Garcia Garcia. 7) *Proses d'E. L. López Chavarri*, pròleg de F. Moragon. 8) *Antologia de poetes valencians*. Selecció i pròleg d'Eduard Verger. 9) Lluís Bernat, *El Caciquisme roig i altres narracions*. Pròleg i edició de Joan Fuster i 10) *Vita Christi* de sor Isabel de Villena. Pròleg i selecció de Lluïsa Parra, la quantitat de (UN MILIÓ DE PESSETES), 1.000.000 ptes. L'esmentada quantitat es compensarà amb càrrec a la quantitat ja abonada al Sr. Fuster dins l'Institut de Literatura d'aquesta Institució.

(Carta a JF, 16 de novembre de 1982)

En la mateixa sessió, la Comissió Permanent de la Institució Alfons el Magnànim també acordava

Acceptar la renúncia presentada pel Sr. Joan Fuster de data 30 de març de 1982 a la realització del treball que se li encarregà *Història literària del País Valencià* i, havent-se lliurat per aquesta realització la quantitat de 1.000.000 ptes. (UN MILIÓ DE PESSETES), manifestar que aquesta ha d'ésser reintegrada a la Institució.

(Carta a JF, 16 de novembre de 1982)

En qualsevol cas, la renúncia a la *Història literària del País Valencià*, un projecte ben volgut pel seu autor, que era al capdavant qui l'havia proposat, no posà fi a la col·laboració de Joan Fuster amb la Institució Alfons el Magnànim, que continuà als anys següents, ni afectà la seua condició de director de l'Institut d'Història i de la «Biblioteca d'Autors Valencians». Ho testimonia, una vegada més, la correspondència de l'escriptor, en aquest cas, amb Eduard Verger, poeta i corrector de la institució, que va substituir Fuster en la direcció de la BAV a la seua mort el 1992. Bona prova de l'entesa entre tots dos és la resposta de Fuster

als dubtes de Verger sobre un passatge del *Dietari* de Porcar, que aquest trobava incomplet, per incompreensible: «El passatge de Porcar que em transcrius és literalment així. No és incomplet: és senzillament que aquell animal escrivia com li passava pels collons» (Carta de JF a EV, 1 de desembre de 1982).³

El contacte continuava sent igualment regular amb Màrius Garcia Bonafé, el cap de publicacions. El 10 d'agost de 1983, Fuster lliurava el text del *Caciquisme roig*, que havia preparat ell mateix, i la revisió del *Vita Christi* de sor Isabel de Villena, a cura de Lluïsa Parra. «Espere que amb això ja quede cancel·lat el primitiu contracte, i “renovat”, que tenia amb vosaltres». I l'1 de setembre, Garcia Bonafé n'acusava la recepció i confirmava la vigència del contracte: «Quant al teu contracte, no cal dir-ho, queda renovat indefinidament». Dos mesos i mig més tard, el mateix Garcia Bonafé informava Fuster del pla de publicació de la BAV, en el qual figuraven dos llibres a cura de Josep Palàcios —*Obres* de Joan Roís de Corella i el *Tirant*— que l'escriptor no lliuraria mai, tot i haver-hi treballat i haver fet una edició il·lustrada —per Manuel Boix— de l'obra de Joanot Martorell,⁴ i una selecció de *La República de les Lletres*, amb pròleg d'Adolf Beltran, que tampoc no va arribar a rams de beneir (Carta de MGB a JF, 14 de desembre de 1983). També continuava la bona relació amb Josep Picó, a qui Fuster, a més de suggerir-li la publicació de nous títols per a d'altres col·leccions, com ara la tesi doctoral de Philippe Berger, que finalment va aparèixer el 1987, amb el títol de *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, en la col·lecció «Estudis Universitaris», informava de la reunió que havia tingut amb Cebrià Ciscar, el conseller de Cultura de la Generalitat Valenciana, i Antoni Asunción, el president de la Diputació de València, en la qual s'havia abordat el futur de la Institució Alfons el Magnànim, que es volia convertir en una institució que abastàs tot el país i no sols la província de València.

---

3 El paràgraf de Porcar diu: «*Contra tercianes* / Pendre un rave ben gros i fer-lo ravanades en una escudella i aquella escudella umplir-la de mel juntament ab les ravanades del rave, i posar la escudella a la serena de part de nit i a la matinada escórrer dita mel». Carta d'EV a JF, 24 de novembre de 1982.

4 El *Tirant lo Blanc* va aparèixer finalment a cura de Víctor Gómez Labrado, el 1990, i, bé que no era l'obra prevista per Fuster, el *Psalteri* de Joan Roís de Corella, a cura de Josep Lluís Martos, el 2014.

L'altre dia vaig tenir a casa Cebrià Ciscar i Antoni Asunción. Com era lògic, vam parlar llargament del futur de la IAM. Em van assegurar que el propòsit oficial és de reforçar-la i de no canviar la línia seguida fins ara. Vull creure que serà així. Es veu que, de moment, estan més preocupats per unes altres qüestions. Espere, tanmateix, que no tardareu a reunir-vos i a perfilar definitivament la situació.

(Carta de JF a JP, 2 d'octubre de 1983)

Poc després, el febrer de 1984, Joan Fuster era elegit membre de la Comissió Permanent de la Institució Alfons el Magnànim i director de l'Institut de Literatura, en substitució d'Artur Zabala, que ja havia dimitit dos anys abans, en jubilar-se, però a qui se li havia demanat que continuàs fins completar el quadrienni (1980-1984) per al qual havia estat nomenat (Carta a JF, 16 de febrer de 1984). La renovació de l'organigrama del Magnànim va ser l'última, perquè finalment, el 1985, la IAM es va transformar en un nou organisme, la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI), constituïda per consorci entre la Diputació de València i la Conselleria de Cultura per tal de transcendir l'àmbit provincial i articular la política de recerca i editorial al conjunt del país. De fet, la idea inicial era involucrar també les diputacions d'Alacant i Castelló, però la seua resistència al que consideraven un projecte centralitzat a València la va fer inviable. La nova institució mantingué el nom d'Alfons el Magnànim com a segell editorial i també les col·leccions de l'antiga, entre les quals la «Biblioteca d'Autors Valencians». Joan Fuster, elegit conseller de número de la IVEI,⁵ i confirmat també com a director de l'Institut de Literatura, hi continuaria col·laborant activament, com fins aleshores, assessorant també algunes de les exposicions que Màrius Garcia Bonafé i el pintor Artur Heras van muntar aquests anys, com ara «Literatura i cultura valenciana – segles XIV i XV», el novembre de 1985, per al catàleg de la qual Fuster va escriure el text que l'obria.

---

5 Carta a JF del 24 de gener de 1985.

En els anys següents, i fins a la seua mort, el 1992, Fuster va continuar ocupant-se dels nous títols de la col·lecció «Biblioteca d'Autors Valencians», en estreta col·laboració amb Eduard Verger, i dirigint l'Institut de Literatura, que comptava amb un pressupost anual d'entre cinc i sis milions de pessetes, que calia gestionar assignant i validant diferents projectes de recerca. Entre aquests últims, en la correspondència de l'escriptor es fa referència als presentats per Lluís Gimeno Betí (1986), Júlia Benavent (1987), M. José Arigüel Boluda (1987), José Carlos Rovira Soler (1987), Francisco Calero i Daniel Sala (1988), Roser Cabrera (1988), Rosa Gómez Casañ (1988), Joan Ivars Cervera (1988), Josep Ballester i Adolf Piquer (1988), Josep Lluís Canet, Josep Lluís Sirera i Evangelina Rodríguez (1988), Rosanna Cantavella i Rafael Beltran (1988), Santi Cortés i Anna Catalunya (1988), Rafael Lemus Arce (1989), Ángel López García (1989), Maria Josep Cuenca (1989), Jordi Pérez Durà i Josep M. Estellés (1989), Josep Lluís i Rodolf Sirera (1989), Joan Oleza (1989), Josep Lluís Canet (1991) i Tomàs Martínez (1992). Tots ells sense excepció van obtenir el vistiplau de Fuster. La part del pressupost que no era assignada a projectes es destinava a finançar la publicació d'obres relacionades amb l'Institut, en particular els grans projectes editorials. És clar que tot això, que tenia molt de gestió burocràtica, suposava una considerable inversió en temps i dedicació que la IVEI compensava amb una retribució anual d'1.344.000 pessetes (IVA inclòs), justificada per la col·laboració amb la institució «de manera continuada, assessorant-vos en temes literaris, filològics i històrics referits al nostre País Valencià, mitjançant la proposta d'originals per a publicar, la revisió de textos, etc.» (Carta de JF a JP, 21 de setembre de 1987).

Els últims anys, Fuster havia deixat d'escriure a la premsa. Ja no necessitava escriure articles per a guanyar-se la vida. Tenia un sou com a professor de la Universitat de València i també la retribució que percebia de la IVEI. Podia dedicar més temps a la seua pròpia recerca, al vell projecte d'una història social de la llengua, que mai no havia abandonat del tot. La col·laboració amb la IVEI li exigia també molta dedicació —per bé que Picó i Garcia Bonafé feien el possible per facilitar la part més estrictament burocràtica de les seues responsabilitats administratives—, però era una tasca que li agradava,

perquè li permetia estar en contacte amb la recerca que es feia en el camp de la filologia i la literatura i amb els nous investigadors que anaven formant-se a la universitat i, com havia fet sempre, a la IVEI, al Magnànim i, abans, a Tres i Quatre, Curial, Enciclopèdia Catalana, AC i Edicions 62, assessorar, aconsellar la publicació d'un o altre llibre, contribuir a traçar les línies mestres de la política editorial, que ell considerava cardinal per a la continuïtat i l'eixamplament de la cultura catalana. Fuster morí el 21 de juny de 1992, ara fa trenta anys. La IVEI i el gran projecte modernitzador que encarnava no sobrevisqueren molt més. El 1995, el PP va guanyar les eleccions autonòmiques i Eduardo Zaplana va esdevenir president de la Generalitat, i Josep Picó i Màrius Garcia Bonafé van ser destituïts i també tots els directors d'institut. I dos anys després, el 1997, davant la impossibilitat de controlar-la i desnaturalitzar-la, la IVEI va ser dissolta i la Diputació de València repregué l'antiga Institució Alfons el Magnànim.

APÈNDIX

PROJECTE
Joan Fuster

PROJECTE D'UNA HISTÒRIA LITERÀRIA DEL PAÍS VALENCIÀ

I

1)

Primer que res, interessa deixar ben aclarit el concepte d'«història literària» que hauria de centrar el treball a fer.

Per una sèrie de factors sòcio-històrics coneguts en línies generals, la societat valenciana, tant a nivell de creacions com de consum, ha participat en diverses «literatures». Naturalment, el punt de partida cronològic serà el de l'inici de la formació social que avui entenem per País Valencià, és a dir, el segle XIII: les situacions anteriors a la Conquesta —alguna tan suggestiva com la musulmana— no s'integren en la tradició cultural estrictament valenciana, ni tan sols com a simple arqueologia, i cal descartar-les, si més no, per al nostre propòsit. Seguint un criteri obvi i acadèmicament usual, la distinció entre «literatures» la basarem segons el suport lingüístic corresponent, i així, concurrents o successiva, tenim al País Valencià, la presència d'una «literatura llatina» (medieval, humanística, il·lustrada), d'una «literatura catalana» (que inclouria els nostres poetes provençalitzants —començant pel rei Pere el Gran— fins a Ausias Marc), d'una «literatura castellana», i fins i tot d'una «literatura italiana» (si és que no volem prescindir de l'aportació dels jesuïtes expulsats del XVIII, episodi anecdòtic però no gens desdenyable).

En realitat, parlar d'una «literatura valenciana» no té cap sentit, com no siga el simplement geogràfic, que supondria una mera juxtaposició de noms indígenes, inconnexos, i deixar-ne de banda alguns de forasters (Pere Marc, Ramon Muntaner, Francesc Eiximenis o Max Aub) vivament vinculats per resi-

dència i per relacions al País Valencià. També podria optar-se —com féu Almel·la i Vives en el seu fullet «La literatura valenciana» (1933)— per reduir l'àmbit d'atenció als autors locals que només han escrit en l'idioma «autòcton», cosa que obligaria a deslligar-los del seu context supraregional, i al mateix temps marginar personalitats importants (Lluís Vives o Gil Albert, Joan Andrés i Morrell o Guillem de Castro) d'arrel valenciana indiscutible, i no únicament pel fet del naixement. S'imposa, doncs, una altra perspectiva.

Que tampoc no hauria de ser un «eclecticisme» lingüístic, ni, al contrari, un apriorisme nacionalista. S'ha d'assumir la «història» —i tal com arribem a conèixer-la— en les seues contradiccions, en la seua complexitat, i tractar, no solament de puntualitzar-la, sinó, de més a més, d'intentar analitzar-la en la seua dependència d'un marc general històric, més enllà de la «literatura». Barrejar les «literatures» que han coexistit al País Valencià seria un error: un error històric, en part, i, sobretot, un error metodològic. Tanmateix, importa molt anar perfilant quan i com i en quins termes s'ha produït aquesta «coexistència», i buscar les raons polítiques i sociològiques que, a cada moment, la condicionaven d'una manera determinada. La conseqüència haurà de ser una temptativa d'«història literària» on les dues o tres «literatures» coincidents puguen trobar l'explicació del seu *status*. Això, indefectiblement, ens portarà a la necessitat de puntualitzar la simultània interferència dels corrents ideològics, per exemple.

Aquesta «història literària», per tant, no deixarà de banda la història de cada «literatura». Però no serà primordialment això. Caldrà explicar àmpliament Ausias Marc i el Tirant, i els satírics del xv, i els popularistes del xvi, en català, com també els qui, en llatí continuaren fidels als corrents cosmopolites de l'Edat Mitjana, del Renaixement o de la Il·lustració (el degà Martí o Marians), i la incorporació als esquemes castellans de la gent dels Nocturnos, del Romanticisme o d'etapes posteriors. Ara: hauríem d'atendre, en principi, al joc mateix d'aquestes tries, a través d'una dialèctica de classes, d'unes eventualitats diguem-ne institucionals —la Inquisició, la impremta—, d'unes formes d'alienació col·lectiva poc estudiades encara. No es tractaria, principalment, de primer les «glòries literàries» locals —sense oblidar-les—, sinó de destriar com, al llarg dels segles, s'ha desplegat el «fet literari» al País Valencià.

Tant com «història literària», això haurà de ser «història lingüística» (o, més exactament, «història social de la llengua»). Personalment, crec que l'una és inseparable de l'altra, com totes dues són inseparables d'una «història» *tout court*. Per posar-hi un cas: la progressiva depauperació intel·lectual del País Valencià, per una «fuga de cervells», que ja és visible en el xvii i s'accentua fins avui «escriptors que emigren a Madrid o a Barcelona—, només s'explica per les fatalitats històriques de la societat valenciana: una societat, des d'aleshores, amb una aristocràcia decadent i amb una burgesia que no és ben bé una «burgesia». Aquest aspecte, i d'altres, no massa dilucidats, demanen indagacions especials. Les quals, altrament, revertirien a una més correcta interpretació dels fenòmens polítics i socials, en la mesura que una «literatura» i una «llengua» ajuden a justificar-los o a legitimitzar-los.

2)

El plantejament d'una «història literària del País Valencià» oferirà dificultats de nomenclatura, d'origen pròxim. La divisió provincial i les burgesies provincials que l'acceptaren han fet que el gentilici «valencià» haja esdevingut problemàtic. ¿Què són, Azorín, Miró, Miguel Hernández? ¿Escriptors «valencians»? La qüestió s'estableix entre els qui escriuen en castellà. De Blasco Ibáñez sempre s'ha dit que és un «escriptor valenciano». Els de les comarques del sud del País Valencià o són «alicantinos» o són «levantinos», fins i tot quan ells no han perdut consciència de la seua identitat, si no nacional, regional. Cal trencar aquestes confusions. Com cal afrontar el tema de la filiació valenciana de qualsevol escriptor, escriga en l'idioma que escriga, i això ve de lluny. Per a mi, el treball que propose de fer no és dictaminar la «valencianitat» de tal o tal altre escriptor, sinó de contemplar-los tots en funció d'una societat que anomenem valenciana, i de la qual ixen i a la qual tornen.

I ahora, hi ha, de sempre, una immigració intel·lectual. Des d'un principi. L'endemà de la Conquesta, ¿què era el País Valencià? Un territori colonial obert a qualsevol hegemonia. Fou una hegemonia catalana, que s'allarga fins a ben entrat el xiv, per pura demografia. En aquestes planes, sintètiques, no puc descendir als exemples. ¿En quina llengua va escriure el mossàrab sant

Pere Pasqual, si és que sant Pere Pasqual va escriure alguna cosa? ¿I Arnau de Vilanova, nascut l'endemà de la Conquesta? La família de sant Vicent Ferrer ¿no procedia del Principat? Els Marc, ¿no eren catalans «estrictes»? I després, Timoneda ¿no descendia de castellans? Com Guillem de Castro i molts altres contemporanis seus. Blasco Ibáñez era fill d'aragonesos immigrants. Blasco començà escrivint en català quan la majoria dels seus contemporanis indígenes només volien escriure en castellà. I entre Castro i Blasco, Maians escrivia en llatí: en llatí i en castellà. El degà Martí, l'anella que uneix l'humanisme barroc amb l'humanisme de la Il·lustració, preferia el llatí.

Hi ha moltes llacunes en aquesta explicació. No les denunciaré ací. Són, precisament, els punts en què el treball proposat demanarà més quantitat de dades i més calma en la reflexió. Hi ha molta feina pendent. Jo, en algun dels meus llibres, m'he distingit en la propagació del teatre en castellà i en el de l'oratória sagrada en la mateixa llengua. Les comèdies i els sermons eren «literatura», però hi havia més literatura encara: la dels versos i la de les proses. De la «valenciana prosa» de Roís de Corella a la tertúlia dels Nocturnos ¿quants anys hi ha? ¿I què passa mentrestant en la societat valenciana? Hi ha hagut la guerra de les Germanies. I la cort de la Germana de Foix. I la Inquisició. Tot això, ¿no podria ser exposat d'una manera coherent? Perquè la «història» sempre és coherent. I la dicotomia «classes altes» i «classes populars» és també una divisió lingüística: potser des del *Cancionero General* (1511).

Al País Valencià hi [ha] hagut tres guerres civils amb repercussions lingüístiques. Van ser tres revolucions frustrades, perquè no era encara el temps de les revolucions: el 1521 o 22, el 1707, i el 1936 o 39. Cada vegada perdé la batalla el «poble»: l'idioma del poble, al mateix temps. Les tres postguerres van ser castellanitzants. La de Germana de Foix; la del primer Borbó; la de Franco. I en l'endemig, la castellanització s'imposava, perquè «la ideologia dominant és la de la classe dominant...». La classe dominant no va menysprear el «dialecte», i l'abundant material de «col·loquis» i de «romanços» del XVIII i de principis del XIX demostra que els castellanitzats accedien al català dialectal a fi d'injectar al poble un cert entusiasme dinàstic (1802). Alguns liberals, després, van fer el mateix... Resseguir aquesta trajectòria no

correspon al paper present. He intentat insinuar, en termes dispersos, algunes incidències lingüístico-literàries.

La «literatura», fins a ben entrat el segle XIX, no acaba de ser «literatura»: són les «bones lletres» erudites, universitàries, doctes. Maians veia en el *Quijote* un «monument de llengua», i no una novel·la. Maians només va llegir el *Tirant* traduït al francès. I se'n degué escandalitzar. ¿Com podria ser «literatura» la fabricació rimada dels col·loquis i dels romanços, cantats per cegos, recitats per comedians subalterns, escrits per analfabets? Paral·lelament hi havia uns quants «reivindicadors». Carles Ros, el pare Galiana, Escorigüela, Sanelo, i més que encara no coneixem, hi feien el que podien. La societat valenciana parlava en «valencià»: els senyors i tot. Però llegia i escrivia en castellà. Ho feia Maians en el XVIII, ho feia Llorente en el XIX. La Renaixença, al País Valencià, va ser un «timo» deliberat.

La divagació anterior només pretenia enunciar alguns problemes, els més superficials, dels que vénen implicats en una «història literària» del País Valencià. El treball a què gose comprometre'm no podrà donar resposta a tot. Hi ha períodes de la nostra història cultural, i concretament lingüística, que han estat preciosament investigats, però n'hi ha d'altres que encara exigeixen un examen a fons. La meua proposta seria fer un «llibre» que fos una visió de conjunt: una «història literària». No estic segur de disposar de materials suficients —propis o d'altri— per a confeccionar-lo. Per a alguns períodes, les informacions i les interpretacions són clares; per a uns altres, la cosa és més boirosa. L'ideal seria fabricar un «paper» equilibrat, històricament, que siga, fonamentalment, un esquema. I un «esquema» és una hipòtesi de treball per als qui vindran després. No estic descontent de *Nosaltres els valencians* (1962), que, tot i les seues deficiències pròpies del moment, ha incitat molts camins d'investigació. No importa que estiguen a favor o en contra: han estat un estímul. Amb aquesta «Història literària del País Valencià», que propose, no tinc cap pretensió d'enunciar un programa d'estudis futurs. Ni tan sols això. Potser no en sortiria una «Història literària» de manual. Sóc conscient dels meus dèficits. Però sí que podria ser una aproximació a la nostra «història cultural», i, evidentment, de la nostra història com a poble, en la mesura que podria aportar en un enfocament

global dades respecte a la dinàmica de la «cultura» —cultura i popular— de la nostra gent. Jo no puc comprometre'm a redactar la «història» completa, ni crec que ningú s'hi comprometrà. L'oferta d'aquest programa de treball hauria de titular-se, mòdicament, «Estudis (previs) per a una Història literària del País Valencià». I tampoc ara m'atreviria a calcular l'extensió del treball. La meua oferta es limita a encetar el tema, i a continuar-lo, en la mesura que les meues investigacions puguen completar-lo. Sempre serà, però, una invitació a més estudis, encara que només siga que per refutar-me.

II

Carta de Joan Fuster a Josep Picó, datada el 20 d'abril de 1980.
Biblioteca de Catalunya/Espai Joan Fuster, Sueca

Benvolgut Josep Picó:

T'adjunte el paper que et vaig prometre. Com podràs observar de seguida, està escrit una mica de pressa, però el temps corria i no podia fer altrament. M'he limitat a explicar succintament l'ambició i les limitacions previsibles del treball: he pensat que, amb això, i de moment, ja n'hi havia prou, ja que els fulls que t'envie no pretenen ser una «memòria» acadèmica, sinó simplement una informació ràpida i per a ús privat dels propòsits de l'obra. Hauria estat preferible potser esbossar una mena d'«índex» o de «guió», però precisament elaborar aquest «guió» ja formaria part del mateix treball... En fi: deixe la qüestió en les teues mans, i ja decidireu vosaltres mateixos.

Una cordial abraçada
Joan Fuster